

Zitierhinweis

Pešek, Jiří: review of: Vojtěch Šustek, Atentát na Reinharda Heydricha a druhé stanné právo na území tzv. protektorátu Čechy a Morava. Edice historických dokumentů. Vol. 1, Praha: Scriptorium, 2012, in: Český časopis historický, 2014, 2, p. 326-328, DOI: 10.15463/rec.1189729616

český časopis historický

copyright

Dieser Beitrag kann vom Nutzer zu eigenen nicht-kommerziellen Zwecken heruntergeladen und/oder ausgedruckt werden. Darüber hinausgehende Nutzungen sind ohne weitere Genehmigung der Rechteinhaber nur im Rahmen der gesetzlichen Schrankenbestimmungen (§§ 44a-63a UrhG) zulässig.

Vojtěch Šustek se dlouhodobě badatelsky soustřeďuje na období okupace Československa nacisty, resp. na druhou světovou válku.¹ Rozsáhlá komentovaná edice má v celkem třech objemných svazcích přinést na 500 dokumentů německých okupačních úřadů (především represivního a bezpečnostního aparátu), objasňujících události a postoje okupačních instancí za tzv. druhého stanného práva (27. května až 3. července 1942), vyhlášeného po atentátu na říšského zastupujícího protektora, Obergruppenführera-SS a generála policie, šefa RSHA Heydricha.² Pro porozumění kontextu událostí přelomu jara a léta 1942 jsou do edice zařazeny i početné další dokumenty z let 1941 až 1944.

Základem edice není vytěžení jednoho nebo několika archivních fondů centrální povahy, ale rozsáhlá plošná rešerše ve dvanácti českých, resp. moravských archivech a v berlínském Bundesarchivu. Přinesla množství dosud neznámého materiálu, který umožňuje nové pohledy na toto, v literatuře zdánlivě již dostatečně probrané téma. Celý soubor editor rozdělil do sedmi tematických skupin, z nichž stávající svazek přináší první dvě: I. dokumenty o akci skupiny Anthropoid a s ní spojené domácí rezistence, II. situační zprávy bezpečnostní policie a bezpečnostní služby v protektorátu o pátrací akci 30. května – 18. června 1942. Celkem je tak v prvním svazku editováno 137 dokumentů. Další ohromné, co do počtu jednotlivin však těžko postihnutelné množství dokumentů umístil Šustek do poznámkového aparátu edice. Zde jsou přetiskovány nebo alespoň resumovány obsáhlé protokoly poválečných výpovědí účastníků odboje, pořizené pro potřeby soudů nebo pro dokumentaci odbojového hnutí. V jistém výběru zde byly použity také výpovědi po válce vyšetřovaných nacistů. Vzhledem k dvojímu, odbornému i popularizačnímu určení edice byly všechny dokumenty, napsané německy, přeloženy do češtiny.

Edici Šustek předsadil přehled hlavních editovaných dokumentů, především však obsáhlý úvod, který je v lehce zkrácené podobě zopakován i v němčině. Autor tu informuje o principech sestavení edice, načrtává situaci a problémy, které tematizuje tento svazek, dále charakterizuje editované skupiny dokumentů, podává základní informaci o politické a policejní správě v protektorátu a informuje o edicích, literatuře i stavu dochování archivních pramenů k tomuto tematickému okruhu. Po rozsáhlé ediční části (vždy základní dokument s pokud možno rozepsanými jmény, jeho český překlad a rozsáhlé poznámky s dalšími otištěnými prameny) uzavírá svazek seznam zkratk, soupis použité literatury (škoda, že Šustek v podstatě nepřihlíží k novější německé literatuře k tématu). Knihu uzavírá konkordance pražských místních názvů z dokumentů a jejich dnešních ekvivalentů, jakož i jmenný a místní rejstřík.

1 Z jeho knižních pramenných publikací, resp. edic srov. především: Alena MÍŠKOVÁ – Vojtěch ŠUSTEK, *Josef Pfitzner a protektorátní Praha v letech 1939–1945*, svazek 1: Deník Josefa Pfitznera, úřední korespondence Josefa Pfitznera s Karlem Hermannem Frankem, Praha 2000; svazek 2: *Měsíční situační zprávy Josefa Pfitznera*, Praha 2001; TÝŽ, *Zlato se čistí v ohni: o životě, oběti a smrti pravoslavného kněze ThDr. Vladimíra Petřka, jeho rodičů a sourozenců*, Praha 2008.

2 Šustek deklaruje, že touto edicí chce navázat na fotodokumentace, editované Jaroslavem Čvančarou 1991, 1997 a 2004, resp. na soubor edic k Heydrichově okupační politice, zpracovaných Jaroslavou Milotovou ve spolupráci s Miroslavem a Margitou Kárnými 1987, 1989, 1991, 1997 a na knihy pamětnických relací, vydané Milošem Doležalem 2002, 2004, 2006 a 2010.

Šustek ze svého podpůrného faktografického fundusu cíleně a zcela vypustil memoáry, a to jak účastníků odboje, tak nacistů. Argumentuje, že ho k tomuto radikálnímu kroku vede „obrovské množství polopravd a výmyslů, kterými tito lidé zaplevelili historiografii heydrichiády“ (s. XXXIV). Problémem je, že i nemalá část v edici zveřejněných pramenů má narativní charakter (zejména poválečná svědectví, ale i různá hlášení z doby protektorátu), takže ani zde nelze vycházet z jejich apriorní „pravdivosti“ jen proto, že vznikly s minimálním či nevelkým časovým odstupem od událostí, o nichž se zmiňují. Šustek provádí ověření fakt křížovou konfrontací svědectví, dává přitom apriorně přednost relacím českým před německými. Z hlediska historika jsou ovšem „podpůrné“ publikované poválečné relace zajímavé spíše než dílčími fakty celkovým zpětným pohledem svědků na významnou drastickou událost, a to většinou očima „malých lidí“. Uvědomme si ovšem, že nepřesnosti „vypravěčů“ či respondentů v interview nejsou pouze nebo hlavně způsobeny cíleným lhaním nebo vědomou sebestylizací respondentů, nýbrž mají – ve vztahu k obecnému fungování lidské paměti a s ohledem na „techniky vybavování si“ vzpomínek – až „systémový“ charakter. Nepřesnosti a chyby vyprávění mohou tedy být svého druhu pramennou informací samy o sobě. Je úkolem historika, aby provedl jejich kritiku a rozbor.

V kontextu Šustkovy velké práce je tak přece jen škoda, že do ní nezahrnul a českému čtenáři nezpřístupnil historiograficky vlivné „memoáry“, resp. výsledek interview S. T. Bertona s bývalým kriminálním radou gestapa, SS-Hauptsturmführerem Heinzem Pannwitzem, z roku 1985.³ Šustek v edici otiskuje a v obsáhlém poznámkovém aparátu rozsáhle komentuje, resp. o různá svědectví doplňuje Pannwitzovu závěrečnou zprávu o vyšetřování atentátu z 25. září 1942. Je to (s českým překladem a bohatou obrazovou dokumentací, převzatou ze zprávy) v podstatě „kniha v knize“: s. 586–818, tedy 233 stran. Zde by se již přetištění Pannwitzovy výpovědi a konfrontace s jeho úřední zprávou snad vyplatila.

Charakter Šustkovy edice je co do obsahu zpřístupněných dokumentů specifický: méně než o sám atentát, jeho přípravu, provedení či vojensko-politické kontexty,⁴ bezprostřední výsledky a širší konsekvence této operace (Šustek nepracoval s prameny britské, resp. československé exilové provenience, uloženými v Kew), jde tu o situaci v protektorátu. Snad nejpodstatnější je otevření náhledu do reakcí nacistického okupačního aparátu. Úspěšný atentát byl ohromnou ranou nacistické prestiži, důkazem pro spojence i pro obyvatelstvo okupované země o (arogantní) neschopnosti gestapa a SD včas rozkrýt odbojové sítě a předejít takovému signifikantní porážce „uvnitř“ říše. Snahou zakrýt vlastní neschopnost policie a maskovat kolaps lze vysvětlit i rozsah a rasanci zpočátku neúspěšné pátrací velkoakce, těžce dopadnuvší na celou českou společnost protektorátu.

Jeden z největších přínosů Šustkovy edice spočívá v tom, že podává řadu dokladů o tom, jak intenzivně až hystericky se Frank i ostatní představitelé režimu snažili „minimalizovat škody“, a to jak směrem do říše („bylo nezbytné přesvědčit nadřízené v Berlíně, že atentátu nešlo předejít“,

3 Stanislav F. BERTON (ed.), *Das Attentat auf Reinhard Heydrich vom 27. Mai 1942. Ein Bericht des Kriminalrats Heinz Pannwitz*, Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte 33, 1985, s. 668–706. Šustek připomíná problematizování tohoto textu Zdeňkem JELÍNKEM, *K problematice atentátu na Heydricha*, Historie a vojensství 40, 1991, č. 2, s. 84, kde ale o faktografické nepřesnosti toho typu, které by od Pannwitze (mj. po válce deset let vězněného v SSSR) bylo s odstupem čtyř desetiletí od události možno očekávat takřka s jistotou.

4 Zde mají nadále klíčovou roli rozsáhlé studie Oldřicha Sládka z roku 1969 a Zdeňka Jelínka z roku 1970, resp. jejich monografie: Oldřich SLÁDEK, *Přícházeli z nebe*, Praha 1992, a Zdeňk JELÍNEK, *Operace Silver A*, Praha 1992 (2. rozšířené vydání Praha 2011).

s. XXVIII), tak vůči obyvatelstvu protektorátu. Je mimořádně zajímavé sledovat, jak se nacisté „bezradnost německé policejní správy“ snažili „zakrývat teatrální pompou během Heydrichova pohřbu“ (s. XXIV). V tomto kontextu je pozoruhodné, jaký důraz kladl K. H. Frank na zamezení vzniku „hrdinského kultu“ atentátníků v protektorátní společnosti a na vytvoření iluze, že český národ aktivně spolupracuje při jejich odhalení. Této problematice bude ostatně věnováno celé IV. oddělení v druhém svazku edice.⁵ Obdobně pozoruhodná jako intenzivní propagandistické krytí heydrichiády je na druhé straně skutečnost, že v této situaci někdo z úředníků gestapa nezaváhal a odčerpával část odměn pro svědky a udavače do své kapsy. Přirozeně, že udavačů a kolaborantů (obě s velmi různou motivací) se posléze, tedy po obratu ve vyšetřování, našlo v protektorátu dost, zejména po úspěchu nacistické „amnestie“ pro pachatele, kteří se sami přiznají (zrada Karla Čurdy 16. června). To mimořádně zajímavé na editované dokumentaci je ovšem hlavně otevření náhledu do propagandistického uvažování okupační moci.

Nesmírně pracná (editor vědeckě připomíná oporu, porozumění a pomoc desítek archivářů a historiků), nadto elegantně a účelně vytištěná Šustkova edice je – a zejména po završení celého velkého díla bude – významným příspěvkem k výzkumu dějin protektorátu a obecněji nacistické okupační moci v Evropě. Šustek již ohlásil monografické zpracování heydrichiády na základě souboru nově shromážděných pramenů. Bylo by však produktivní a cenné podívat se na shromážděný materiál i z jiných než pouze klíčovou událostí definovaných úhlů.

Jiří Pešek

Gerald MUND (Hg.)

Deutschland und das Protektorat Böhmen und Mähren.

Aus den deutschen diplomatischen Akten von 1939 bis 1945 (VCC 127)

Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht 2014, VIII + 689 s., ISBN 978-3-525-37305-7.

Název rozsáhlé edice deklaruje zájem o Německo a protektorát Čechy a Morava ve světle německých diplomatických akt let 1939–1945. Vzhledem ke skutečnosti, že tzv. protektorát byl roku 1939 začleněn do Říše a setrval v jejím svazku až do jejího hořkého konce, se takovéto vymezení může jevit jako poněkud zvláštní. Autor, dlouho v Praze žijící soukromý badatel o dějinách německé diplomacie, se tu však v návaznosti na své starší práce¹ zaměřil na působení německých diplomatů nižšího ranku, kteří – coby úředníci říšského ministerstva zahraničí (Auswärtiges Amt – dále AA) – v návaznosti na existenci a působení německého velvyslanectví v Praze jednak roku 1939 likvidovali „diplomatickou pozůstalost“ anektovaného Československa, jednak (v rámci informační konkurence nacistické polykracie) měli ve funkci Vertreter des Auswärtigen Amtes beim Reichsprotektor (zkratka VAA) za úkol zajišťovat přímé spojení AA k Úřadu říšského protektora, resp. podávat do Berlína ministru Ribbentropovi přímé a nezávislé informace o politické i všeobecné situaci v protektorátu. Této skutečnosti odpovídá i úvod edičního svazku, v němž Mund charakterizuje šest diplomatů, kteří vedli pražský VAA v letech 1939–1945.

5 Srov. také Vojtěch ŠUSTEK, *Pražané pod tlakem nacistické propagandy během druhého stanného práva na území tzv. Protektorátu Čechy a Morava*, Documenta Pragensia 26, 2007, s. 427–479.

1 Gerald MUND, *Herbert von Dirksen (1882–1955). Ein deutscher Diplomat in Kaiserreich, Weimarer Republik und Drittem Reich. Eine Biografie*, Berlin: dissertation.de, Verl. im Internet 2003; TÝŽ (ed.), *Ostasien im Spiegel der deutschen Diplomatie: die privatsdienstliche Korrespondenz des Diplomaten Herbert v. Dirksen von 1933 bis 1938*, Stuttgart 2006.